

Jak definiuje się entalpię?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film samouczek](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Jak definiuje się entalpię?

Masa iskrząca zimnych ogni składa się z ok. 45–50% azotanu(V) baru ($\text{Ba}(\text{NO}_3)_2$) oraz opiłków żelaza, które dają efekt iskrzenia. Podczas ogrzewania następuje termiczny rozkład azotanu(V) baru.

Źródło: dostępny w internecie: www.pixabay.com, domena publiczna.

Słowo entalpia pochodzi z języka greckiego – *thalpos*, co oznacza ciepło. Jako pierwszy słowa tego użył najprawdopodobniej Heike Kamerlingh Onnes w 1908 roku – Holenderski fizyk, który w 1913 roku otrzymał Nagrodę Nobla. Czy potrafisz zdefiniować pojęcie entalpii? Jaki dział chemii zajmuje się badaniem entalpii? Czy możemy obliczyć entalpię na podstawie danych eksperymentalnych lub literaturowych?

Twoje cele

- Wyjaśnisz pojęcie entalpii.
- Na podstawie danych literaturowych przeanalizujesz, które reakcje są endo-, a które egzotermiczne.
- Zaprojektujesz doświadczenie pozwalające na pomiar entalpii.

Przeczytaj

Dział chemii, który zajmuje się badaniem efektu energetycznego reakcji chemicznych, to **termochemia**. Opisuje zmiany energii, które zachodzą podczas różnych procesów chemicznych. Można zauważyć, że niektóre z reakcji wydzielają dużą ilość energii (np. reakcja cynku z kwasem solnym), inne zaś nie zająd bez dostarczenia im określonej ilości energii (np. proces fotosyntezy). Jest ona wymieniana między układem, w którym zachodzi analizowany proces, a otoczeniem.

Entalpia

W życiu codziennym oraz w laboratorium najczęściej reakcje chemiczne zachodzą w warunkach izobarycznych (czyli pod stałym ciśnieniem atmosferycznym). Dla takich układów wprowadzono nową funkcję termodynamiczną – entalpię. Jest ona definiowana jako suma energii wewnętrznej układu i iloczynu jego ciśnienia i objętości:

$$H = U + pV$$

gdzie:

- H – entalpia;
- U – energia wewnętrzna;
- p – ciśnienie;
- V – objętość.

W procesach chemicznych, przebiegających pod stałym ciśnieniem, wymianę energii na sposób ciepła, między układem a otoczeniem, określa się jako zmianę entalpii układu, która w przybliżeniu jest równa efektowi cieplnemu reakcji.

$$\Delta H = H_p - H_s$$

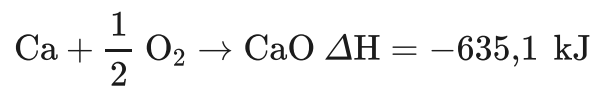
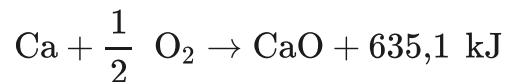
gdzie:

- ΔH – zmiana entalpii układu;
- H_p – entalpia produktów (stan po reakcji chemicznej);
- H_s – entalpia substratów (stan przed reakcją chemiczną).

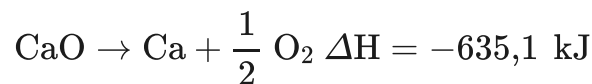
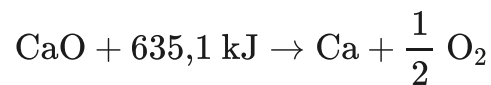
Entalpia układu jest **funkcją stanu**. Oznacza to, że jej wartość nie zależy od drogi, po której układ doszedł do danego stanu. Na tej podstawie można stwierdzić, że efekt cieplny reakcji, przebiegającej w danym kierunku, jest równy efektowi cieplnemu reakcji odwrotnej z przeciwnym znakiem (**prawo Lavoisiera i Laplace'a**).

Przykład 1

Ciepło wydzielone w czasie tworzenia jednego mola tlenku wapnia z jednego mola wapnia oraz połowy mola cząsteczek tlenu wynosi 635,1 kJ. Można to zobrazować równaniem:

Ciepło potrzebne do rozkładu 1 mola CaO na pierwiastki jest równe co do wartości ciepłu tworzenia tego tlenku, ale przeciwne co do znaku.

Inny przykład reakcji:

- równanie reakcji tworzenia węglanu litu:

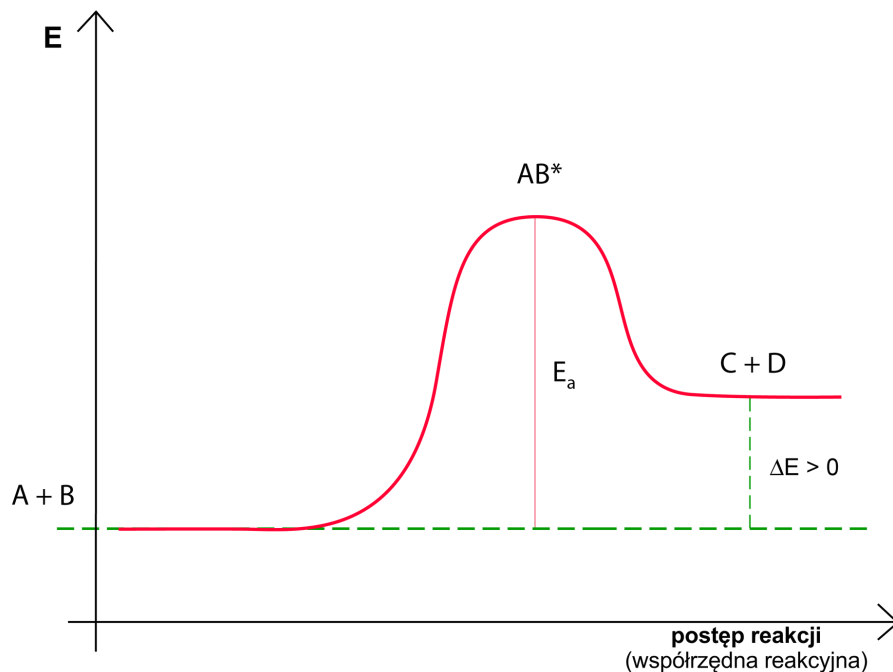
- równanie reakcji rozkładu węglanu litu:

Zmiana entalpii układu w reakcjach chemicznych wynosi:

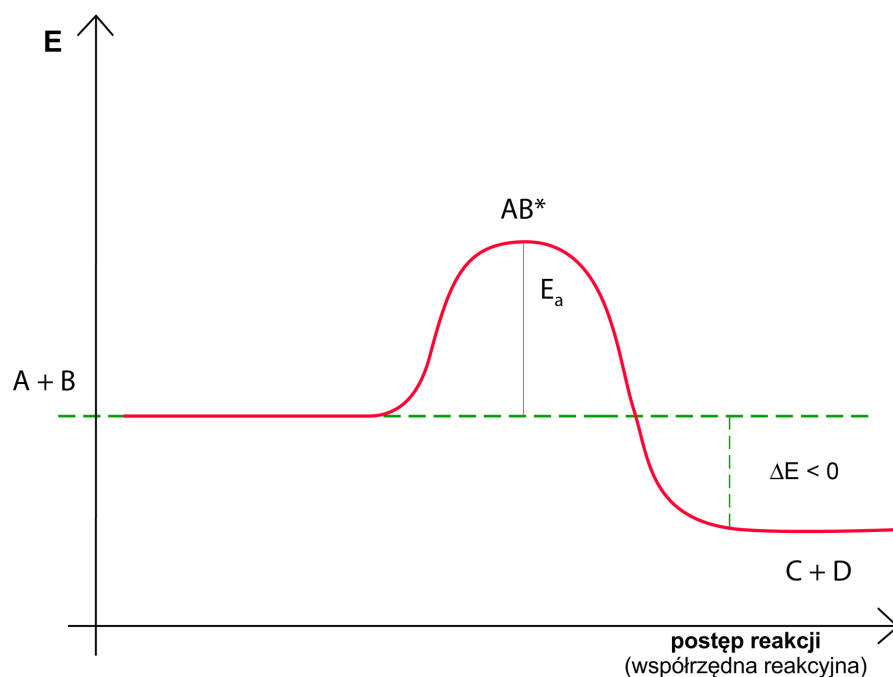
- $\Delta H > 0$ dla **reakcji endotermicznych** ($H_p > H_s$). W reakcji chemicznej tego typu energia jest pobierana.

Wykres zmian energii substratów i produktów podczas trwania reakcji endoenergetycznej

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

- $\Delta H < 0$ dla **reakcji egzotermicznych** ($H_p < H_s$). W reakcji chemicznej tego typu jest wydzielana energia.

Wykres zmian energii substratów i produktów podczas trwania reakcji egzotermicznej

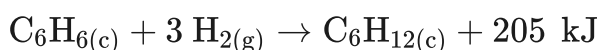
Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Równania termochemiczne

Reakcję chemiczną w termochemii definiuje się jako przemianę, w której substraty stanowią początkowy stan układu, a produkty stan końcowy. Efekt energetyczny zapisuje się obok równania stechiometrycznego, zawierającego indeksy stanów skupienia.

lub

Powyższy zapis to przykład równania termochemicznego. Symbol ΔH° to standardowa entalpia reakcji. Określa ona efekt cieplny reakcji przeprowadzonej w warunkach standardowych, gdzie temperatura wynosi $T = 298,15 \text{ K}$ (25°C), a ciśnienie $p = 1013,25 \text{ hPa}$, oraz przy założeniu, że reakcja przebiega z udziałem liczb moli reagentów równych ich współczynnikom stechiometrycznym, a wydajność reakcji jest równa 100%.

Obok równania termochemicznego można również zapisać wartość tzw. standardowej entalpii molowej, która jest wyrażana w $\frac{\text{kJ}}{\text{mol}}$. Określa ona efekt cieplny reakcji odniesiony do 1 mola wybranego reagenta.

Biorąc za przykład poniższe równanie reakcji:

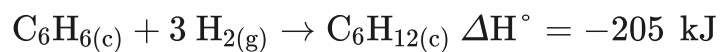

$$\Delta H^\circ_{\text{C}_6\text{H}_6} = -205 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}}$$

$$\Delta H^\circ_{\text{H}_2} = -68,3 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}}$$

$$\Delta H^\circ_{\text{C}_6\text{H}_{12}} = -205 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}}$$

Jak poprawnie odczytać zapis równania termochemicznego?

Efekt energetyczny jest to inaczej zmiana entalpii w warunkach standardowych reakcji 1 mola benzenu w stanie ciekłym z 3 molami wodoru w stanie gazowym, dzięki czemu powstaje 1 mol cykloheksanu w stanie ciekłym. Zmiana entalpii wynosi $\Delta H^\circ = -205 \text{ kJ}$.

Doświadczenie 1

Badanie efektu energetycznego reakcji Zn z CuSO_4 . Obliczanie entalpii reakcji.

Odczynniki:

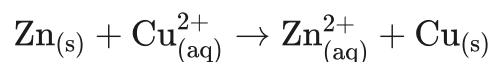
- CuSO_4 ;
- Zn (proszek).

Sprzęt:

- termometr,
- waga;
- styropianowe kubki;
- mieszadło magnetyczne (opcjonalnie).

Wykonanie:

W doświadczeniu badany jest efekt energetyczny, który towarzyszy reakcji wypierania miedzi z roztworu przez bardziej aktywny metal.

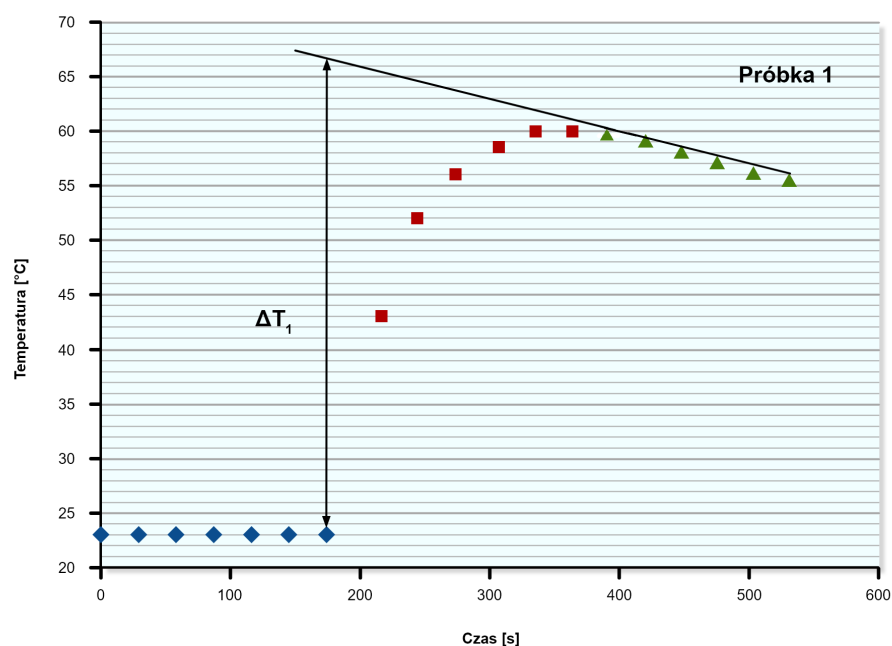
Doświadczenie wykonywane jest w prostym kalorymetrze, który można wykonać z dwóch kubków styropianowych. Jeden z nich będzie naczyniem reakcyjnym, drugi będzie służył jako przykrywka (w nim należy wykonać mały otwór, aby możliwe było włożenie termometru). W naczyniu należy umieścić 25 cm^3 roztworu soli miedzi(II) o stężeniu $1 \frac{\text{mol}}{\text{dm}^3}$ i dokonać pomiaru temperatury. Następnie należy dodać 5 g pyłu cynkowego, zamknąć kalorymetr oraz dokonywać pomiaru temperatury w pewnych odstępach czasu. Roztwór należy mieszać.

Rysunek prostego kalorymetru wraz z przekrojem

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Za pomocą wyznaczenia różnicy pomiędzy temperaturą początkową a maksymalną, można określić przyrost temperatury. Należy utworzyć w tym celu wykres zmiany temperatury w czasie.

Przykładowe wyniki pomiaru temperatury. Niebieskie elementy na wykresie oznaczają początkową temperaturę, czerwone wzrost temperatury, a zielone jej spadek w trakcie trwania procesu.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Do wyznaczonej serii danych dopasowano prostą, która została ekstrapolowana do czasu pierwszego przyrostu temperatury. Różnica temperatur została wyznaczona poprzez określenie różnicy pomiędzy temperaturą początkową a temperaturą wyznaczoną przez prostą.

Na podstawie danych obliczamy entalpię reakcji.

Entalpię reakcji obliczamy na podstawie równania:

$$Q = m \cdot c \cdot \Delta T$$

gdzie:

- m – masa wody (roztworu);
- c – pojemność cieplna wody ($4,18 \left[\frac{\text{J}}{\text{K} \cdot \text{g}} \right]$);
- ΔT – wyznaczona zmiana temperatury.

Gęstość wody wynosi $1 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$.

$$m = d \cdot V$$

$$m = 1 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3} \cdot 25 \text{ cm}^3 = 25 \text{ g}$$

Obliczanie ilości pobranego ciepła:

$$Q = 25 \text{ g} \cdot 4,18 \frac{\text{J}}{\text{K} \cdot \text{g}} \cdot 40,5 \text{ K} = 4232,25 \text{ J} = 4,23 \text{ kJ} \cdot 25 \text{ cm}^3 = 25 \text{ g}$$

W czasie reakcji ciepło zostaje wydzielone, stąd zmiana entalpi reakcji wynosi:

$$\Delta H = -Q$$

W doświadczeniu użyto w nadmiarze cynku, więc efekt energetyczny można odnieść do ilości moli jonów miedzi w roztworze. Do reakcji użyto 25 cm^3 roztworu o stężeniu $1 \frac{\text{mol}}{\text{dm}^3}$. Zatem liczba moli Cu^{2+} w roztworze wynosiła $0,025$ mola. Po przeliczeniu na 1 mol:

$$\Delta H = -169,3 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}}$$

Słownik

funkcja stanu (termodynamika)

funkcja zależna od aktualnych parametrów układu (masy, temperatury, ciśnienie)

kalorymetria

dział chemii fizycznej oraz termodynamiki chemicznej; zajmuje się metodami pomiaru ciepła powstającego w wyniku reakcji chemicznych i rozmaitych procesów fizycznych

reakcja egzoenergetyczna

przemiana chemiczna, podczas której następuje wydzielenie energii z układu do otoczenia

reakcja endoenergetyczna

przemiana chemiczna, podczas której następuje pochłanianie energii z otoczenia do układu

termochemia (termodynamika chemiczna)

dział chemii, który zajmuje się efektami energetycznymi reakcji chemicznych

Bibliografia

Atkins P., *Podstawy chemii fizycznej*, Warszawa 1999.

Atkins P., Jones L., *Chemical Principles: The Quest for Insight*, 5th Edition, New York 2009.

Atkins P., Julio P., *Chemia fizyczna*, Warszawa 2015.

Film samouczek

Polecenie 1

Jak myślisz, jakich informacji potrzebujesz, aby obliczyć entalpię układu? Zapoznaj się z samouczkiem i rozwiąż poniższe zadania.

Trwa wczytywanie danych ..

JAK DEFINIUJE SIĘ ENTALPIĘ?

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R1SoO1633bcwJ>

Film samouczek pt. „Jak definiuje się entalpię?”

Źródło: GroMar Sp. z o. o., Piotr Dzwoniarek, licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału - dotyczy definicji entalpii.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Wskaż poprawną odpowiedź. Entalpia reakcji egzotermicznej wynosi:

$\Delta H \geq 0$

$\Delta H < 0$

$\Delta H > 0$

$\Delta H \leq 0$

Ćwiczenie 2

Wskaż poprawną odpowiedź. Entalpia reakcji endotermicznej wynosi:

$\Delta H = \Delta H$

$\Delta H > 0$

$\Delta H < 0$

$\Delta H \leq 0$

Ćwiczenie 3

Wskaż poprawną odpowiedź. Entalpia jest:

- funkcją stanu, którą definiuje się jako różnicą energii wewnętrznej układu i iloczynu jego objętości i temperatury.
- funkcją stanu, którą definiuje się jako sumę energii wewnętrznej układu i iloczynu jego ciśnienia i objętości.
- funkcją stanu, którą definiuje się jako różnicę energii wewnętrznej układu i iloczynu jego ciśnienia i objętości.
- funkcją stanu, którą definiuje się jako sumę energii wewnętrznej układu i iloczynu jego objętości i temperatury.

Ćwiczenie 4

Połącz pojęcia z ich wyjaśnieniami.

funkcja stanu

dział chemii fizycznej oraz termodynamiki chemicznej. Zajmuje się metodami pomiaru ciepła powstającego w wyniku reakcji chemicznych i rozmaitych procesów fizycznych.

termochemia

dział chemii, który zajmuje się efektami energetycznymi reakcji chemicznych.

entalpia

funkcja stanu, którą definiuje się jako sumę energii wewnętrznej układu i iloczynu jego ciśnienia i objętości.

reakcja egzoenergetyczna

przemiana chemiczna, która przebiega z wydzieleniem energii do otoczenia.

kalorymetria

przemiana chemiczna, która przebiega z pochłanianiem energii z otoczenia.

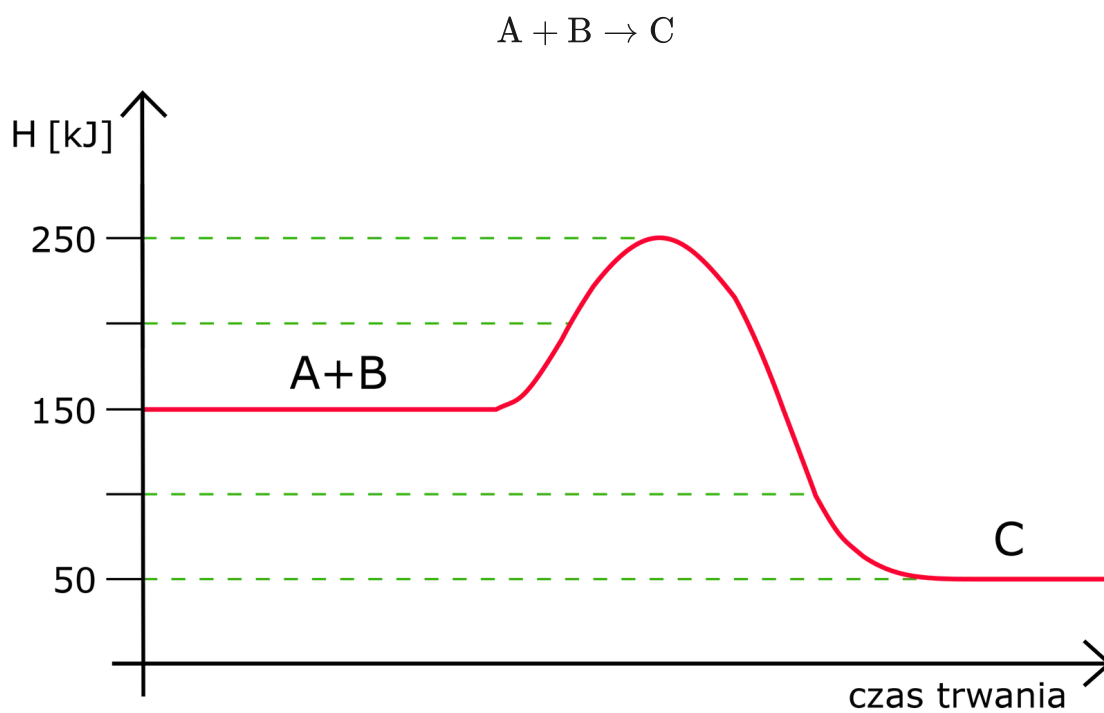
reakcja endoenergetyczna

funkcja zależna od stanu układu (masa, temperatura, objętość i inne).

Ćwiczenie 5

Na podstawie poniższego wykresu, odczytaj entalpię reakcji.

Wykres zależności entalpii reakcji od czasu

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

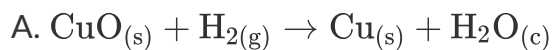
Odpowiedź zapisz w zeszycie do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

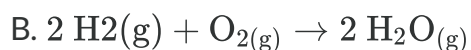
Ćwiczenie 6

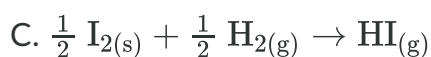
Określ, które równania reakcji opisują reakcje egzotermiczne, a które endotermiczne. Wstaw „egzotermiczna” lub „endotermiczna”.

$$\Delta H^\circ = -129 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}} - \boxed{}$$

$$\Delta H^\circ = -242 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}} - \boxed{}$$

$$\Delta H^\circ = 26 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}} - \boxed{}$$

egzotermiczna

endotermiczna

endotermiczna

endotermiczna

egzotermiczna

egzotermiczna

Ćwiczenie 7

Standardowa entalpia tworzenia 1 mola $\text{H}_2\text{O}_{(g)}$ wynosi $(-242 \frac{\text{kJ}}{\text{mol}})$. Oblicz, ile ciepła zostanie wymienione między układem a otoczeniem, podczas tworzenia $67,2 \text{ dm}^3$ pary wodnej. Określ, czy jest to reakcja endo-, czy egzotermiczna.

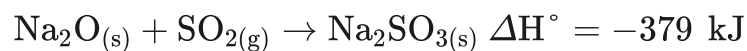
Rozwiązanie oraz odpowiedź zapisz w zeszyte do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Ćwiczenie 8

Ustal, czy podane poniżej równanie reakcji opisuje reakcję endo-, czy egzotermiczną.

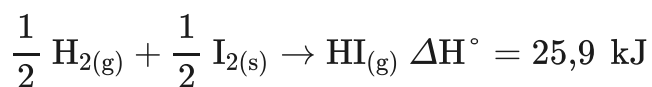

Odpowiedź:

Ćwiczenie 9

Określ, które z poniższych wartości określają standardową entalpię tworzenia jodowodoru.

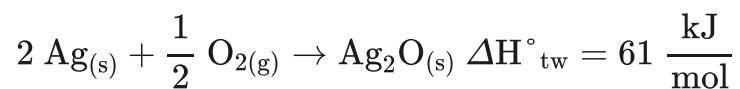
Odpowiedź zapisz w zeszycie do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Ćwiczenie 10

Standardowa entalpia tworzenia tlenku srebra(I) wynosi:

Korzystając z reguły Lavoisiera i Laplace'a, określ standardową entalpię rozkładu podanego tlenku na pierwiastki oraz zapisz równanie reakcji rozkładu tlenku na pierwiastki.

Odpowiedź zapisz w zeszyte do lekcji chemii, zrób zdjęcie, a następnie umieść je w wyznaczonym polu.

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Dla nauczyciela

Scenariusz zajęć

Autor: Patrycja Męcik, Krzysztof Błaszczak

Przedmiot: chemia

Temat: Jak definiuje się entalpię?

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony; uczniowie III etapu edukacyjnego – kształcenie w zakresie podstawowym i rozszerzonym

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

IV. Kinetyka i statyka chemiczna. Energetyka reakcji chemicznych. Uczeń:

6) stosuje pojęcie entalpii; interpretuje zapis $\Delta H < 0$ i $\Delta H > 0$; określa efekt energetyczny reakcji chemicznej na podstawie wartości entalpii.

Zakres rozszerzony

IV. Kinetyka i statyka chemiczna. Energetyka reakcji chemicznych. Uczeń:

11) stosuje pojęcie standardowej entalpii przemiany; interpretuje zapis $\Delta H < 0$ i $\Delta H > 0$; określa efekt energetyczny reakcji chemicznej na podstawie wartości entalpii.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne, samokontrola podczas nauki.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie entalpii;
- na podstawie danych literaturowych analizuje, które reakcje są endo-, a które egzoenergetyczne;
- projektuje doświadczenie pozwalające na pomiar entalpii.

Strategie nauczania:

- asocjacyjna;
- problemowa.

Metody i techniki nauczania:

- burza mózgów;
- analiza materiału źródłowego;
- ćwiczenia uczniowskie;
- dyskusja dydaktyczna;
- eksperyment uczniowski;
- film samouczek;
- technika zdań podsumowujących.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca w parach;
- praca zbiorowa.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu;
- słuchawki;
- rzutnik multimedialny;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica;
- pisak/kreda.

Przebieg zajęć

Faza wstępna:

1. Zaciekawienie i dyskusja. Nauczyciel zadaje pytania: Czy wiesz, co dokładnie oznacza termin entalpia i do czego się odnosi? Jaki dział chemii zajmuje się badaniem entalpii? Czy możemy obliczyć entalpię?
2. Rozpoznawanie wiedzy wyjściowej uczniów. Burza mózgów wokół terminu entalpia. Nauczyciel może wykorzystać aplikację Mentimeter z wykorzystaniem tabletów/smartfonów.
3. Ustalenie celów lekcji. Nauczyciel podaje temat zajęć i wspólnie z uczniami ustala cele lekcji.
4. Zasady BHP. Nauczyciel zapoznaje uczniów z kartami charakterystyk substancji, które będą używane na lekcjach.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie samodzielnie analizują tekst w dostępnych źródłach informacji, w tym e-materiał, zwracając uwagę na terminy: entalpia, zmiana entalpii. Chętni uczniowie interpretują te pojęcia.
2. Uczniowie pracują parami z wykorzystaniem filmu samouczek zawartego w e-materiale, zwracając uwagę na analizę przykładu obliczenia.
3. Nauczyciel dzieli uczniów na trzy grupy, każda z grup otrzymuje zadania obliczeniowe (zad. 6, 8, 10 - zawarte w e-materiale „sprawdź się”). Uczniowie w grupach rozwiązują zadania w podanym czasie. Następnie chętna lub wskazana osoba z każdej grupy przedstawia rozwiązanie na forum klasy. Pozostali uczniowie sprawdzają poprawność zadań, zadają pytania jeżeli wystąpią jakieś niejasności. Nauczyciel kontroluje poprawność udzielonych odpowiedzi i ewentualnie wyjaśnia niezrozumiałe kwestie.
4. Nauczyciel dzieli uczniów na grupy i informuje ich, że będą wykonywali doświadczenie wg instrukcji opisanej w e-materiale. Nauczyciel rozdaje potrzebne szkło i sprzęt laboratoryjny, odczynniki i karty pracy. Nauczyciel czuwa nad poprawnością wykonania doświadczenia. Po przeprowadzonym doświadczeniu chętni uczniowie prezentują efekty pracy grup ze zwróceniem uwagi na obserwacje, wnioski, wynik entalpii. Nauczyciel podsumowuje wykonane doświadczenie.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel sprawdza wiedzę uczniów, wykorzystując pytania z e-materiału, np. polecenia do multimediu. Pyta:
  - Jak rozumiesz pojęcie entalpii?
  - Czy jest możliwe obliczenie entalpii?
  - Jak należy obliczać entalpię?
2. Jako podsumowanie lekcji nauczyciel może wykorzystać zdania do uzupełnienia, które uczniowie również zamieszczają w swoim portfolio:
  - Co było dla mnie łatwe...
  - Przypomniałem/łam sobie, że...
  - Czego się nauczyłam/łem...
  - Co sprawiało mi trudność...

Praca domowa:

Nauczyciel zleca uczniom wykonanie pozostałych ćwiczeń w e-materiale - sprawdź się. Dodatkowo uczniowie na następne zajęcia są proszeni o znalezienie kilku przykładów reakcji chemicznych lub procesów fizycznych egzo- i endoenergetycznych (z chemii, fizyki i życia codziennego).

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimediu:

Film samouczek może zostać wykorzystany przez uczniów podczas przygotowywania się do zajęć lub sprawdzianu wiedzy.

Materiały pomocnicze:

1. Polecenia podsumowujące (nauczyciel przed lekcją zapisuje je na niewielkich kartkach):

- Jak rozumiesz pojęcie entalpii?
- Czy jest możliwe obliczenie entalpii?
- Jak należy obliczać entalpię?

2. Karta pracy:

Plik o rozmiarze 106.88 KB w języku polskim